

El compromís valencianista de Ramon Lapiedra¹

Antoni Ferrando Francés
Universitat de València-AVL

No voldria començar la meua intervenció sense expressar el meu profund agraïment a la Junta de Govern de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) per haver-me concedit l'honor de fer la *laudatio* del Sr. Ramon Lapiedra i Civera (Almenara, 1940) amb motiu de la concessió de la Medalla de la nostra institució. L'acte de hui comporta per a mi una satisfacció doble: homenatjar un amic entranyable i un valencianista de soca-rel, Ramon, que fou rector de la Universitat de València (1984-1994) en coincidència amb els meus càrrecs de director del Departament de Filologia Catalana i de l'Institut de Filologia Valenciana, i homenatjar una amiga estimada i una valenciana compromesa tota la vida amb la nostra llengua i el nostre país, Rosa Serrano, que va fundar l'Escola Gavina, la dels meus fills. Hui és la primera vegada que l'AVL concedeix el seu guardó més alt en funció de la competència de “vetlar per l'ús normal del valencià.” Tant Rosa com Ramon han contribuït decisivament a fer que el valencià tornara a ser una llengua moderna de cultura, especialment en l'àmbit de l'educació i la ciència, i a fer possible que els valencians ens dotàrem d'una institució normativa. Deixeu-me que les meues paraules preliminars vagen dedicades a expressar-los el meu reconeixement més cordial, que és també el de tots els membres de l'AVL.

Ens hem de congratular per l'homenatge que hui fem a un expert en física teòrica com Ramon Lapiedra perquè és un acte de normalitat cultural, impensable fa quatre o cinc dècades. Llavors, el conreu i la defensa de la llengua eren sobretot cosa de literats i d'alguns erudits, la Universitat de València era encara una institució estatal completament castellanitzada i el valencià no gaudia de l'estatus de cooficialitat. D'altra banda, l'actitud sociològica de la majoria dels valencians no era molt diferent de la que el 1976 va expressar Adolfo Suárez en una entrevista a *Paris Match*, en què posava en dubte la capacitat del català per a la ciència, concretament per a la física nuclear. Hui, en canvi, persones expertes en ciències pures com Ramon Lapiedra, que usen la nostra llengua en les seues recerques, han recuperat per al valencià la condició de llengua de cultura plena. Treballs científics com *Els dèficits de la realitat i la creació del món* (Publicacions de la Universitat de València, 2004) o “Extraviaments en ciència: relativisme i idealisme” (*Debats*, 87, 2004) i reflexions cíviques com *La matèria dels somnis* (Saó, 1994) no solament són expressió del seu compromís per la nostra llengua, sinó també fruit de la seua aposta per la normalitat cultural del País Valencià. Un llibre curat per Adolf Beltran, *Ramon Lapiedra: la raó cívica* (PUV, 2003), que recull les línies bàsiques de la seua trajectòria biogràfica i intel·lectual, prou que ho posa de manifest.

Ramon Lapiedra ha rebut diversos homenatges, en què s'ha glossat la seua trajectòria biogràfica i intel·lectual. Això m'estalvia de reiterar-la ara i em permet passar directament a destacar les seues contribucions a la causa de la llengua en dues actuacions concretes, en què va tenir un protagonisme molt notori: les seues iniciatives en favor de la cooficialització efectiva del valencià al si de la Universitat de València durant el període en què fou rector (1984-1994) i el seu paper en el procés de gestació d'una autoritat lingüística del valencià, que desembocà en la creació i constitució de l'AVL (1994-2001). Em permetran que, per raons d'amistat i confiança, vulnere alguns

¹ *Laudatio* acadèmica de Ramon Lapiedra amb motiu de la concessió de la Medalla de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (29-XI-2019).

dels usos establits a l'hora d'elaborar una *laudatio*: no empraré un registre impersonal, sinó que m'adreçaré directament a l'homenatjat, tutejant-lo, i substituiré les lloances pròpies del gènere per unes informacions i uns records que poden ser útils sobretot per als qui no van viure de prop aquelles experiències i per a les noves generacions.

Ramon, les teues iniciatives com a rector de la Universitat de València perquè el valencià es convertira i fora percebut com una llengua normal en els actes universitaris institucionals més solemnes, en la gestió administrativa ordinària, en la investigació i en la docència, són unes fites que van trencar segles de marginació i de prejudicis. Les noves generacions no són prou conscients dels avanços en matèria de reconeixement del valencià que vas aconseguir durant els teus anys de mandat. Llavors no era gens fàcil corregir velles inèrcies i vèncer noves resistències, després de segles de subordinació política i cultural. Des del primer moment d'ocupar el càrrec, vas convertir les teues conviccions valencianistes en accions de govern decisives i exemplars. Vas usar sempre el valencià en tots els actes institucionals, en les reunions de treball i en les converses formals i informals i vas promoure tota mena d'iniciatives per garantir-ne una cooficialitat efectiva. Fins i tot t'interessaves personalment per l'aplicació concreta çà i lla de les mesures de promoció del valencià que la Universitat proposava. És cert que, en aquesta acció de govern, vas comptar amb la connivència de molts altres docents, molts d'ells agrupats en el Col·lectiu Lluís Vives, que fora injust de menystenir, però et correspon a tu el mèrit de liderar-la. Moltes gràcies, Ramon, per la teua generosa implicació.

Dins les teues accions de suport a la causa de la llengua s'han d'incloure ben especialment les atencions que vas tenir envers el Departament de Filologia Catalana i l'Institut de Filologia Valenciana, organismes encarregats de la docència i la investigació en la nostra *alma mater*. Es tractava de posar fi a una anormalitat lacerant. Puc dir amb satisfacció que, al final del teu mandat, vam comptar amb un Departament plenament consolidat —amb estudis de llicenciatura en Filologia Catalana— i amb un Institut —transformat en Institut Interuniversitari de les Universitats de València, d'Alacant i de la Jaume I, de Castelló— ja convertits en referents filològics de primer orde en l'àmbit de la filologia valenciana o catalana. Va ser llavors que s'hi incorporaren com a catedràtics Joan Fuster, Albert Hauf i Carme Barceló. Sense aquelles passes, potser no s'hauria generat la dinàmica que va dur a la creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. Moltes gràcies, Ramon, per la teua connivència.

El teu compromís amb la nostra llengua i amb les reivindicacions d'una Universitat democràtica i participativa, que es van materialitzar en els nous Estatuts de la Universitat de València (1986), et van valdre atacs immisericordiosos per part dels sectors més castellanitzats, castellanitzants i pseudovalencianistes de la societat valenciana. D'altra banda, també vas ser víctima del foc amic, que no veia amb bons ulls els teus plantejaments favorables a l'entesa i al pacte. Defensor de l'autonomia universitària, no sempre vas comptar amb la comprensió i el suport dels dirigents polítics del moment. Vas aconseguir que els Estatuts de la Universitat reflectiren la doble denominació de la nostra llengua, una més acadèmica, *català*, i una més identitària, *valencià*. L'AVL ha concedit prioritat absoluta d'ús oficial a la denominació identitària, històrica i popular de *valencià*, però també ha reconegut la idoneïtat d'altres denominacions històriques per al conjunt de la llengua, com és la de *llengua catalana*.

L'ús de la normativa lingüística derivada de l'acord de Castelló de 1932 es convertí en pretext per a atacar la teua acció de govern al capdavant de la Universitat, especialment des de les pàgines d'influents mitjans de comunicació. Ara bé, convençut que la racionalitat, el diàleg i el sentit comú són instruments per a arribar a punts de conciliació entre persones de posicions i interessos divergents, no estalviaries esforços

per a trobar punts d'entesa entre discrepants, fins i tot amb sectors polítics i mediàtics que et calumniaven constantment. Foren moltes les reunions al rectorat i fora de l'àmbit acadèmic dedicades a la causa de la llengua. Soc testimoni privilegiat de les infinites dosis de paciència, serenitat i dedicació que vas esmerçar en la recerca del diàleg i de l'entesa: en tot això em recordaves el tarannà de Manuel Sanchis Guarner. Adduiré un exemple molt concret que il·lustra el teu esperit conciliador: em vas preguntar sobre l'adequació de la pronúncia de *nosaltres* com a [nozátres], que volies usar en les teues intervencions públiques. Et vaig dir que era innecessari, però sí acceptable. I sempre vas pronunciar [nozátres], fins i tot en els discursos institucionals més solemnes.

Entre 1994 i 1995 vas promoure diverses gestions per buscar una solució a un problema polític: la concreció d'una autoritat lingüística normativa en l'àmbit valencià. Vicent Pitarch ens recordava llavors l'abast del problema en un llibre molt oportú: *Control lingüístic o caos* (1996), amb un impressionant epíleg teu. En aquells moments vas comptar amb la complicitat de persones com Joan Romero i Jesús Huguet, però poques més. En aquests intents vas entropessar amb l'oposició dels sectors més refractaris a qualsevol solució constructiva per al problema: els d'un costat, perquè obria les portes a un ús *normal* del valencià, que no es volia; els de l'altre costat, partidaris d'expressions rígides de la unitat de la llengua, perquè es temia la disgregació o la pèrdua de protagonisme. Lluny de descoratjar-te, hi vas persistir. I encara trobaves temps per a participar activament en iniciatives de la societat civil tendents a buscar espais de consens entre els partidaris d'un valencià aïllat i els partidaris d'un valencià integrat en l'àmbit catalano-valenciano-balear, com foren les tertúlies de l'Hotel Inglés. Recorde molt bé una de les propostes que aportaren els partidaris de la primera posició: es podria reconèixer que la llengua de valencians, catalans i balears era la mateixa, a canvi que l'altra part reconeguera que el valencià havia de tenir una ortografia pròpia. És a dir, es proposava la quadratura del cercle. Massa pedres en el camí. Però tu no vas abandonar mai. Els màxims dirigents del PSPV-PSOE en el poder preferiren el silenci. Així s'acabà una llarga legislatura política, i la casa per agranar. Moltes gràcies, Ramon, per la teua persistència.

El teu compromís amb la nostra llengua cobrà de nou protagonisme amb la teua incorporació el gener de 1998 al Consell Valencià de Cultura (CVC). L'any anterior, les Corts Valencianes, a requeriment d'Eduardo Zaplana, llavors president de la Generalitat Valenciana, havien aprovat una resolució demanant al Consell Valencià de Cultura un dictamen sobre "qüestions lingüístiques." Amb aquest eufemisme, s'havia imposat la idea que fora aquesta institució la que proposara la creació d'un organisme que s'ocupara de la normativa del valencià. Per raons de conveniència política, Eduardo Zaplana i Jordi Pujol, president de la Generalitat de Catalunya, havien coincidit que calia buscar una solució per a la qüestió normativa de la llengua que fora acceptable per a la majoria dels valencians i no mal vista pels responsables polítics de Catalunya. També per part del PSPV-PSOE, llavors principal partit de l'oposició, es considerava electoralment més convenient una solució que no partira de la Universitat, satanitzada pels sectors contraris a la normalització del valencià, a canvi d'una composició del nou organisme que garantira les Normes de Castelló. Assabentat que el Consell Valencià de Cultura havia decidit que el dictamen es faria a la vista dels informes de les entitats implicades en el conreu o en la defensa del valencià, la teua primera iniciativa va ser demanar la meua col·laboració com a director de l'IIFV. No vas estalviar cap contacte, presencial o telefònic, per a escoltar el parer de la institució interuniversitària, sempre en un marc de discreció. Afavoria la bona entesa la relació d'amistat teixida al llarg dels teus anys de mandat com a rector.

L'elaboració del dictamen va durar fins al 4 de juliol del mateix 1998. Sabíem de la

disposició favorable del president Zaplana, un hàbil polític que havia de demostrar al president Pujol que s'havia compromés en la iniciativa. Però també érem testimonis directes dels entrebancs que hi posaven els emissaris del president valencià, que extremaven les posicions negociadores fins a fer perillar el pacte. Calia per damunt de tot satisfer els interessos electorals del seu partit, que volia fagocitar la Unió Valenciana. En tot aquest procés vaig poder admirar la teua paciència exemplar i la teua insistència a trobar el punt dolç que poguera salvar els successius impassos. En aquells contactes, vaig comptar especialment amb la col·laboració de Rafael Alemany, que coneixia bé el tarannà del també benidormer Eduardo Zaplana. També hi va tenir un paper central el líder democratacristià Joan Rigol, que actuava en nom del president Pujol. La seua missió, sempre respectuosa amb l'autonomia d'acció dels valencians, era insistir una vegada i una altra en el diàleg. Els uns i els altres havíem comprés que calia adoptar formulacions lingüísticament integradores i políticament conciliables perquè el dictamen fora viable. En tot cas, calia cedir en les formes si se'n volia preservar el fons.

A tall d'exemple, recordaré ara un detall d'aquelles converses de cara a l'elaboració del dictamen. Davant les objeccions dels representants dels sectors conservadors del CVC a acceptar la fórmula de la "normativa consolidada a partir de les Normes de Castelló" com a criteri d'actuació del nou ens normatiu que es proposava de crear, em vas demanar assessorament sobre com es podia superar l'impàs i et vaig oferir una fórmula, la d'afegir el criteri de partir també de la tradició lexicogràfica i literària i de la parla "genuïna" dels valencians. Era un gest de complicitat cap als sectors reticents a acceptar la "normativa consolidada." Després vam constatar que la integració de les dos fórmules havia funcionat. T'havies proposat aconseguir un dictamen d'acord amb aquell pacte cívic que foren les Normes de Castelló i que arreglara alhora els punts de vista bàsics de l'IIFV, i hi vas reeixir. Al CVC vas comptar amb col·laboracions inestimables, com la de Rosa Serrano, però la teua posició i la teua mà hi van ser determinants. La teua capacitat de convicció va aconseguir que els membres més dialogants del CVC d'entre els reticents a l'explicitació de la unitat de la llengua s'avingueren a fórmules de consens: l'autoritat per a determinar la normativa del valencià l'exerciria un organisme autònom, i no una secció del CVC; la normativa seria obligatòria per a totes les institucions públiques; els membres no serien vitalicis i s'elegirien per cooptació, després d'un primer període de deu anys en què serien escollits per les Corts com a expressió d'un compromís transversal, i, finalment, es preveïen relacions horitzontals amb altres institucions normatives, una forma críptica d'al·ludir a l'Institut d'Estudis Catalans. Si Zaplana era un encantador de serps tractant d'entabanar els interlocutors, tu vas ser un encantador de voluntats tractant d'atraure'ls cap als teus raonaments. No de totes les voluntats, però sí les d'una majoria qualificada. Xavier Casp i d'altres s'hi resistiren.

Encara et vas comprometre a una tasca no menys àrdua: la de fer de pont entre els principals partits polítics, el CVC i l'IIFV per a materialitzar el dictamen en una llei que creara l'AVL. En aquest cas, es tractava de preservar tant com es poguera l'esborrany de llei que vaig elaborar amb l'assessorament de Lluís Polanco i de Miquel Nadal i que vaig posar a disposició teua i de Joan Romero. El resultat de les negociacions, ja en mans polítiques, va ser diluir alguns aspectes del contingut i complicar-ne la redacció. En elles tingué un paper ben constructiu Jesús Huguet. Entre els canvis menors hi hagué el d'estendre a quinze anys el període d'elecció dels membres per les Corts. Una de les conseqüències formals d'aquell *estira-i-arronsa* del pacte fou el rocambolesc *talla-i-apega* de l'article 1 de la Llei de Creació de l'Acadèmia, segons el qual la nova institució tenia com a funció "elaborar, en el seu cas, la normativa lingüística de l'idioma valencià. Així com, vetllar pel valencià partint de la tradició lexicogràfica,

literària, i la realitat lingüística genuïna valenciana, així com, la normativització consolidada, a partir de les anomenades Normes de Castelló.” La redacció no podia ser més deficient, però el pacte havia triomfat.

En les negociacions per a consensuar la Llei de Creació es van tornar a produir situacions d'impàs. A tall d'exemple, adduiré una altra anècdota que il·lustra una vegada més el teu paper de mitjancer. En l'esborrany de l'article 7 es preveia que una de les competències de l'AVL seria la de “vetllar per l'ús normal del valencià.” La presència de la paraula *normal*, òbviament relacionada amb *normalització*, tornava a suscitar objeccions entre els negociadors del PP. Aquesta vegada vas contactar urgentment amb mi per telèfon i vaig haver d'improvisar una solució: no s'hauria de suprimir la competència, sinó oferir una fórmula complementària que permetera als objectors vendre el conjunt: afegir la frase “i defensar la seua denominació i identitat.” Els filòlegs parlem d'identitats lingüístiques. Però la meua dicció ràpida, els defectes de la comunicació telefònica o la teua estranyesa davant el terme *identitat* el van transformar en un mot acústicament pròxim: *entitat*. I és així com ha aparegut en la Llei de l'AVL. Quan, en ser publicada la Llei, et vaig preguntar per les raons del canvi d'*identitat* a *entitat*, em vas dir que ho havies interpretat així. I et vaig contestar que *identitat* és el terme que solem usar en lingüística històrica. Tant hi fa, Ramon: benvinguda la formulació filosòfica si ha servit per al pacte! Al capdavall, el concepte d'entitat pot englobar el d'identitat. En el fons, és una subtilesa en la qual potser no s'han posat a meditar la majoria dels lectors de la Llei, entre els quals molts dels meus col·legues acadèmics. Efectivament, *identitat* fa referència a la ‘naturalesa filològica’ d'una llengua, en aquest cas del valencià; *entitat* vol dir ‘essència’ o ‘substància’ d'un ésser, un concepte filosòfic.

A propòsit d'això, convé recordar que els membres del CVC havíeu de redactar per a aquell dictamen una definició sobre la “naturalesa” de la nostra llengua. Fou un debat en el qual vas tenir una intervenció destacada. Per fi, després de voltes i més voltes, es produí el part de les muntanyes: el valencià “forma part del sistema lingüístic que els corresponents Estatuts d'autonomia dels territoris hispànics de l'antiga Corona d'Aragó reconeixen com a llengua pròpia.” Quan alguns redactors de l'article 4 de la versió final de la Llei de Creació de l'AVL van voler incorporar a l'article 4 l'esmentada definició, d'altres hi van objectar i s'acabà fent un nou joc d'equilibris: es remetrien “els principis i criteris que han d'inspirar l'actuació de l'AVL” al dictamen del CVC. Refinada solució florentina amb què els polítics negociadors es van estalviar una pedra en les sabates. El fet és que, el 16 de setembre de 1998, el *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana* publicava la Llei de Creació de l'AVL. Moltes gràcies, Ramon, per la teua perseverança, perquè realment vas exercir d'ambaixador itinerant entre els uns i els altres per tal de fer possible un dels objectius que ja t'havies proposat quan vas ser rector. Ara és també una ocasió oportuna per a estendre el nostre agraïment a la teua esposa, Carme Vidal, per tot el temps que va sacrificar la teua companyia en favor de la causa de la llengua.

La dificultat per a aconseguir el suport de Xavier Casp va retardar la constitució de l'AVL, que només va ser possible per l'acord de les Corts Valencianes de 15 de juny de 2001. Finalment, el *savoir faire* del president Zaplana i la bona voluntat de Joan Romero i de Joan Ignasi Pla, successius secretaris generals del PSPV-PSOE, van poder més que la carta que el president Pujol va enviar a Casp convidant-lo a sumar-se al pacte. No és aquesta l'ocasió de valorar la trajectòria de Casp ni la consideració o desconsideració que se li havia tingut des dels anys seixanta, però el fet evident és que accedí a integrar-se en l'AVL i que així va facilitar una eixida satisfactòria, no apta per a extremismes. No pot passar desapercebut el paral·lelisme entre el gest de Casp d'ara

amb el de Lluís Fullana el 1932, quan, amb la seua firma, també va contribuir a fer possible el pacte cívic que foren les Normes de Castelló.

Ramon, arribat al port final de la teua navegació pública en favor del valencià i de l'AVL, amb un protagonisme cívic humilment assumit, no podem sinó reconèixer que t'has guanyat la nostra gratitud més cordial. Moltes gràcies, Ramon, per la teua dedicació extraordinària i exemplar. Hui és també una ocasió molt oportuna per a estendre el nostre reconeixement a tots aquells membres del CVC de diferent signe ideològic que van fer possible el dictamen. Entre els membres proposats pel PP al CVC que hi van adoptar una posició constructiva voldria destacar ara els noms de Ramón de Soto i de Joaquín Calomarde, que ja ens han deixat. I així mateix el mereixen tots aquells polítics que hi van posar treball i convenciment. Entre aquests ocupen sens dubte un lloc preeminent Joan Romero, Joan Ignasi Pla i Jesús Huguet. A tots ells, moltes gràcies també.

Ramon, vas deixar de ser membre del CVC en juliol de 2001, precisament quan es va constituir l'AVL, però no per això has deixat d'interessar-t'hi. Sempre que ens hem vist, m'has preguntat per l'AVL. Vista la teua intensa implicació, no puc esperar altra cosa, sobretot si tenim en compte que la nostra institució no va ser fruit d'una reivindicació directament valencianista i amb una conformació estrictament filològica, sinó el fruit d'una conjuntura política. Però, vista amb la perspectiva dels quasi vint anys d'existència, és evident que la creació de l'AVL no hauria estat possible sense el compromís valencianista de persones com tu i que aquesta institució no hauria donat resultats bons sense la decidida aposta dels seus membres per a contribuir a superar el conflicte lingüístic. Certament, la creació de l'AVL té unes bases històriques que, per raons de justícia, convé no oblidar: la fundació, el 1937, de l'Institut d'Estudis Valencians, per iniciativa, aquesta vegada sí, d'un polític valencianista, Francesc Bosch i Morata, que va comportar l'oficialització, ni que fora només d'àmbit provincial, de les Normes de Castelló. En el cas de l'AVL, la consolidació de la institució normativa deriva de la llei orgànica de reforma de l'Estatut d'Autonomia de 2006, que va incorporar l'AVL com un dels organismes de la Generalitat. Una institucionalització que només van poder somiar els signataris de les Normes del 32, el polític Francesc Bosch i Morata i els cinc membres que componien la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Valencians: Carles Salvador, Manuel Sanchis Guarner, Francesc Almela, Bernat Artola i Lluís Gonzalvo París. Vaja per a tots ells hui el nostre record i el nostre homenatge.

Tornant a la pregunta que em sols fer sobre la marxa de l'AVL, crec que en un dia com el de hui mereixes una contestació pública: l'AVL va prou bé i s'ajusta a les comeses i els criteris previstos per la Llei de Creació de la institució. Amb prudència i moderació, l'AVL tracta de compatibilitzar el respecte cap als poders públics, siguen del color polític que siguen, amb la defensa del nom i de la identitat filològica de la nostra llengua ("Dictamen sobre els principis i criteris per a la defensa i l'entitat del valencià," de 9 de febrer de 2005), amb l'elaboració i publicació d'obres gramaticals, lexicogràfiques i onomàstiques de caràcter normatiu, amb crides d'atenció sobre la situació social del valencià i amb l'inici de contactes amb institucions i organismes catalans i baleàrics que s'ocupen de la llengua que compartim per tal de coordinar estudis i esforços. Com pots veure, Ramon, la teua llavor ha donat fruit.

Ara bé, quan faig balanç de tantes energies que hem perdut en qüestions que no haurien de ser objecte d'enfrontaments, no puc evitar de revoltar-me contra la situació d'injustícia que encara pateix la nostra llengua. És un sentiment que crec que compartim plenament. Hui veiem amb satisfacció que s'ha avançat molt en el reconeixement dels més diversos drets socials. En canvi, veiem pocs avanços en igualtat lingüística.

Continuen vigents centenars de disposicions estatals que ens discriminen per raons de llengua. I persisteixen les accions i les actituds que ens humilien a causa de l'absència d'una legislació i d'una praxi política i cultural garants dels drets lingüístics dels ciutadans no castellanòfons de l'Estat espanyol.

Com veus, Ramon, hi ha encara molts obstacles a superar. A pesar de les dificultats, no deixarem de reivindicar i exercir els nostres drets. A tu i als que tenim una certa edat ens agradaria poder oferir a les noves generacions un País Valencià més just i més democràtic, també en l'àmbit lingüístic.

Moltes gràcies, Ramon, per tot el que has fet per la nostra llengua i pel nostre país. La teua actitud i el teu exemple ens conviden a persistir. Pots estar segur que hi persistirem.